

Nicolae Breban

Riscul în cultură

EDIȚIA A II-A

Editura Ideea Europeană
2013

Editura Ideea Europeană
OP-22, CP-113, Sector 1, București,
Cod 014780, Romania
Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2013
Ediție Digitală PDF
ISBN 978-606-594-127-4

Copyright © 2013 Ideea Europeană

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE.....	5
RIScul ÎN CULTURĂ.....	8
NECESITATEA OPOZIȚIEI.....	13
PROVOCAREA ESTETICĂ.....	19
DIN NOU DESPRE RIScul ÎN CULTURĂ.....	32
CARAGIALE CONTRA LUI MITICĂ.....	35
MEDIOCRITTEA CA BOALĂ.....	42
O CULTURĂ UITATĂ.....	60
STAFIILE ȘI FARMECUL EXILULUI.....	64
EXILUL INTERN.....	91
EXILUL (LUPTELE INTESTINE).....	96
RESENTIMENTUL.....	105
FEȚELE AUTORITĂȚII.....	122
AUTORITATEA MAESTRULUI.....	127
FORȚA EXEMPLULUI.....	137
ADDENDA.....	164

Moetzsche (
(Bricolage bruceianu)

„Gradul și
Artă de Geschlechtlichkeit eines Menschen resdit
bis in den letzten Gipfel seines Geistes hin auf“

„Intenționate în ~~felul~~ modul instrumentatilității
nu mi am răci pînă în ultimul răf al spiritualității

Acumți propă aflată în apoteoză IV al cîrții

„Bricolage de bruceianu“ este, după părerea mea, unul din produse
scumbele pe care le da un filosof în Europa și în special
la secol XIX - avertizat am prin cîrți vechi - eu nu
le va mai scrie în nici un caz! ~~pentru că sunt~~
europeni, cîrți ce se ve prelungeși pînă în modernitate,
femeșen (într-un rînd alor pînă la ce se va numi
„Separarea omului“: ruptura între spiritual și
material, între filosofie (sau religie!) și știință,
între rațional și ideal, între disciplinele pozitive
și cele ale spiritualității, etc., etc.)

În ciuda moețzsche și a rîndă și omul
mutat - după ce predică, în plus tumult, și
război franco-german, mutata Europa - des eis
Europa - , qui acasă simplă afirmată, după

M. P. P.

CUVÂNT ÎNAINTE

Orice început sperie, ideea însăși de construcție pare nepoetică. Suntem un popor, de altfel, ce se simte mai la îndemână lângă idei sau iluminări, lângă fericite impulsuri și rezezi contemplări, decât în fața unei inexpressive și aproape dezolante pietre de temelie. Nu atât efortul imaginării formei viitoare ne sperie, ne dezolează, ci, poate mai mult, imaginarea concretă a dozării eforturilor, acel eroism cenușiu și tenace al reînceperii în fiecare dimineață, un lung, aproape infinit șir de dimineți ce se pierde în zarea viitorului, un entuziasm ce trebuie repetat de mii de ori, păstrând neștirbită, tiranică, înghețată în gând, forma propusă, visată.

Adevăratul început se face, credem, pe nesimțite, negălăgios. „Dimineața, ideile vin pe vârful picioarelor”, spunea cineva. Construcția unei cărți, a unei prietenii, a unei călătorii, a unei reviste, a unei națiuni, construcția unui destin – se mai gândește oare cineva azi la destin, nu este oare o idee definitiv pierdută în romantismul și post-romantismul german?! –, construcția unei dezamăgiri (ar putea zice Cioran!), construcția unei case, a unui turn pentru a face prizonieră priveliștea, a unei grădini pentru a încarcera fluturi, toate acestea și altele încep, cu adevărat aproape în ciuda noastră, pe furiș, de parcă ceva s-ar insinua în viața noastră, un element ce apare la început secund, aproape indiferent, și care se instalează apoi în golul neevident.

De aceea, am preferat acum, la început, să nu înșiruiam fraze solemne: ele sunt totdeauna inutile, adeseori de prost gust, purtând de ici-colo o trenă de mirosuri dintr-o prea lungă, abuzivă întrebuintare. Chiar dacă știm că începem, că facem primii pași spre sau în interiorul unei construcții al cărei desen, de gheață, ultimul, îl avem în minte de multă vreme, s-o facem de parcă ar fi o întâmplare, o anumită *întâmplare*, ca o întâlnire așteptată, e drept, care te și înspăimântă puțin prin caracterul ei ineluctabil, dar pe care o ciudată emoție, un anume tip de presentiment te împiedică s-o iei prea în serios.

Criteriul nostru va fi unul singur: valoarea!

Plecăm de la constatarea dramatică, incredibilă, că timp de o jumătate de secol, într-o lume în care lupta pentru calitatea și competitivitatea produselor (de orice fel ar fi ele, în planul material sau spiritual!) ia forme extrem de rafinate și complexe, România a stat cu bună știință, aș zice cu diabolică știință, sub semnul unui principiu contrar, devastator la toate nivelele: cel al eliminării valorii reale, al marginalizării și detracării sale, în favoarea, încăpățânată și obsedant reacționară, anti-patriotică, a criteriului atașamentului la un grup, un așa-zis *partid*, ce nu era în fapt decât o mașină, destul de perfecționată (importată de aiurea!) de păstrare a puterii totale. În ultima fază, în ultimul deceniu, această mașină, de altfel, s-a auto-detracat, lăsând să se vadă printre surprinzătoarele ruine o mână enormă și halucinantă ce ne împingea, parcă, pentru prima oară după secole de istorie luptătoare și adesea afirmatoare a unității naționale și de destin românești, spre disoluție ca indivizi și națiune, și, ceea ce este poate și mai grav, spre dizolvare morală. Va mai trece încă multă vreme până vom

putea măsura în adâncime relele, rănilor, pustiul și teribilele pagube morale pe care ni le lasă așa-zisul „vechi regim”. În primul rând, *corupția* în toate formele ei înspăimântătoare (orice adjectiv este aici insuficient, palid!), faptul incredibil, intraductibil pentru alte conștiințe, europene, că întreg Statul și instituțiile sale ne-au împins să furăm, să mințim, să ne prostituăm, să rupem familiile în două, opunând copiii – părinților (deja o „invenție” a fascismului!), să rupem orice personalitate umană în două, *cea de dimineață*, din ședințe și din fața numeroșilor șefi impostori și cinici, și *cea de seară*, de noapte, dramatică și chinuitoare, când sinele se luptă deznădăjduit să păstreze resturile unei demnități pierdute, visate. Și-apoi... toți acești ani pierduți, deceniile acestea inutile, sterpe, care au înghițit câteva generații de oameni vii, inteligenți, inimoși, talentați, ce aveau dreptul divin și uman la o adevărată exprimare a datelor lor naturale, a capacității lor creatoare, ce aveau dreptul la fericire!

Ce greu este orice început! Dar necesar, de neocolit. Nu știm cum va fi sfârșitul, nu știm nici măcar ce formă va lua drumul, decât în linii mari; dar pentru că suntem aici, pe acest pământ și pe acest continent, Europa, trebuie să re-începem, moralitatea noastră va fi cea a luptei și a onestității în luptă. Avem libertatea adevărată, în sfârșit o avem, a sosit atât de târziu încât, deși o pipăim și o simțim, pare incredibilă. Dar ea nu este mai mult decât o *formă*, o formă goală ce va trebui umplută cu instituțiile de mâine, democratice și reprezentative, cu ideile și gene-rațiile de mâine, de mâine dimineață! Libertatea nu este mai mult decât o șansă, dar, în sfârșit, una reală, palpabilă, o luptă dură, într-o lume aspră, înalt competitivă și măcinată încă de absurde conflicte ne-specifice, moștenire a unor timpuri vechi, a imperiilor din care ne-am rupt și, bineînțeles, a incapacității vechiului regim de a conduce armonios, crea- tor societatea; o luptă dură, însă în sfârșit reală, nu una cu fantomele produse de o minte detractată și tenace sau de o utopie ce alege violența pentru a-și realiza ideile.

Nu avem încotro; și, pentru că nu avem altă alegere decât cea a re-construcției, vom face bine ce avem de făcut, de data aceasta răspunderea va fi în întregime a noastră: și aici, acasă, dar și *în lume*, în societatea ce renaște, e drept, în convulsii, contradicții violente, aparente sau chiar reale recăderi în formele și reflexele de coșmar social ale trecutului încă atât de apropiat. În școli, spitale, administrații diverse – vom reuși oare, dacă nu să ne debarasăm, măcar să-l punem în minoritate pe acel *funcționar* dezabuzat și cinic, vechil al unei paperaserii inerte, ce îngheață orice idee, despre a cărui grosolanie vorbește chiar și prințul Hamlet în monologul său?! –, în cazărmi și centre de cercetare, în fabricile mici sau mari, în serviciile de prestări pentru populație (unde sunt ele, unde întârzie?!), în gări, în mijloacele de transport...

Și-apoi... zâmbetul!

Când va reapărea el în societatea noastră, cel firesc și cald, prevenitor și inteligent, scuză și limită a oricărei ființe, dar și semnal al conviețuirii bucuroase, salut al umanității calme, acceptând existența, așa cum e?! – *Die Bejahung des Lebens!*, striga umanistul modern care a fost Nietzsche, înțelepciunea supremă, unica cheie a vieții; să spunem *da* vieții, să ne reîntoarcem la valorile prezentului, *aici* și *acum*, obosiți de atâtea utopii ce săvârșesc violențe inimaginabile în numele unei vieți de dincolo de moarte sau de dincolo de prezent. Să redescoperim bucuria de a trăi, să redăm individului întreaga sa valoare, scoțându-l din turma aceea indistinctă, din *massă*, concept demagogic și comod instrument în mâna oricărui profitor social, a oricărui tiran.

Suntem la sfârșitul secolului și peste capetele noastre emoționate și, poate, puțin înfricate, se boltește un final de mileniu, care, prin simetrie măcar, amintește de spaimele și fantezmele prodigioase ce au însoțit celălalt capăt de mileniu! Ce ne va aduce mileniul al treilea, începutul lui?! Nu cumva *redescoperirea individului*, a unicității persoanei umane, un nou umanism?!

Iar tinerii, *tinerii* vor avea un rol important în viitorul imediat; ei, care-au fost împinși deoparte în ultimul deceniu, cel mai dur, al dictaturii, ei, care vor trebui să preia foarte curând

mari responsabilități. În grabă, poate nu perfect pregătiți, dar animați de o mare sete de existență și perfecțiune, creând poate o simetrie cu o altă ieșire din ruine, amenințare a neantului social și ezitare în fața viitorului: sfârșitul primului război mondial, când locuitorii celor două Principate s-au aflat în fața unei noi realități, majore, incredibile aproape, ca orice ideal care cere prea multe jertfe și vis: *România*, un Stat tânăr, formă puternică și rotundă în care se scurgeau miracole, energii și suferințe vechi, seculare. Și atunci s-a întâmplat încă un fenomen profund simbolic: o generație sclipitoare a izbucnit, amplă, acoperind domenii majore ale culturii și științei, făcând din nou legătura cu Europa Luminilor și a unei acute modernități și, lucru rar în cultura noastră, dar și în altele mai vechi, producând spirite sintetice, apte de a dezvolta viziuni totale asupra omului, istoriei și destinului culturii.

Ne înscriem oare în simetria începutului de secol românesc, ilustrat încă și azi pe frontispiciul vanitos al culturii europene de nume ca Brâncuși, Mircea Eliade, Ionescu, Tzara, Cioran, Enescu, Blaga și alții? Vom mai avea încă o dată acest noroc, *norocul* acela al lui Eminescu, un concept fatal și surâzător ce ne urmărește ființa istorică, ființa umană, palpândă, norocul văzut ca o mică fatalitate, ca o întâmplare fericită și meritată după deceniile de suferințe oarbe, de rătăcirii în ceața istoriei?!

Să îndrăznim și să nu pierdem din ochi această stea a norocului eminescian; România de mâine, chiar și cea de mâine dimineată, va arăta pe măsura încordării, inteligenței, onestității noastre de destin; nimeni, oricât de înfricoșător, de abil, nu ne va mai putea răpi roadele muncii noastre, țările vecine, prietene, Apusul mândru și înțelept ne vor accepta, ne vor saluta cu siguranță ca pe unul de-al lor.

Munca nu ne-a speriat niciodată! S-o întovărășim cu *respectul* față de lucrul bine făcut, ce ne aduce nu numai pâinea cea de toate zilele, dar și echilibrul și satisfacția morală, demnitatea ce ne-a fost furată în aceste lungi decenii.

„Munca este singura compensație a acestei vieți”, spunea Goethe, ultimul dintre uriașii care au îndrăznit o privire globală, totală asupra omului și destinului său, ultimul Atlas al unei modernități ce ne întovărășește încă. Munca văzută ca o creație, se înțelege, *pasiunea* modelată de ritmul încordării zilnice.

RISCU ÎN CULTURĂ

I

Riscul este legat de adolescență sau de ideea de adolescență ori, dacă vreți, ideea de risc este legată de adolescență, de utopiile ei. În acest secol s-a vorbit mult de risc: de cel social (ce era prezentat ca o idealitate, ca o perfecțiune posibilă), de cel tehnic și, poate cel mai frumos, de cel sportiv. Cu toții avem în minte, printre altele, *Vol de nuit* al lui Saint-Exupéry, ce a creat atâtea fantasmе colorate în adolescența noastră, în adolescența acestui secol!... Dacă, în glumă – în glumă?! – am alege teme mari ale acestui secol ce se înclină, alături de: *tehnical, politicul, comunicarea, crima* (cea ideologică, nu cea militară, deci tot politicul!) și alte câteva, puține, *riscul* e resimțit ca autentic, actual modernității. Riscul, cum spuneam, în varii domenii, aproape niciodată în cultură. Într-adevăr, e o asociație care se instalează cu greu, aproape nefirească! Deși e suficient să ne gândim din nou la un moment grav din adolescență, cel al alegerii viitoarei cariere: ce părinte de bun-simț, iubitor al propriei odrasle, nu tresare când aceasta îl anunță pe un ton emfatic, provocator că vrea să se facă *artist*? Înșiși părinții artiști au, cu siguranță, un moment de deconcertare, amintindu-și de lungul calvar care a fost propria lor carieră în mediile etern mic-burgheze, sceptice, materialiste.

Am vorbit de *eterna* mică-burghezie, cea structurală, nu istorică, cea care, cu bunul ei simț și instinctul drastic al conservării formelor sociale, ne va urmări până la sfârșitul umanității, sceptică față de utopii și fantasmе, ne-retorică, ne-imaginativă, găoacea unei revoluții care a învins deja, *în altă parte*, dușmănoasă oricărei idei ce amenință tradiția. (Tradiția văzută necreator, ca simplă preluare a instituțiilor și reflexelor fundamentale.)

Limbaajul literaturii, spre deosebire de muzică sau filosofie, este ne-criptic, și toată lumea sau aproape are iluzia că poate face, produce literatură, romane, poezie, piese de teatru. Ciudat, în literatură *laicii* nu-și pun problema formației, a limbajului, ci a *timpului*, de parcă adevărata vocație ar ține seama de timp, de timpul istoric sau de timpul existențial! E, oricum, înduioșător să auzi atâția oameni inteligenți suspinând după timpul *acela* necesar creației literare, artistice, nebănuind, acești indivizi foarte dotați în domenii uneori apropiate artei, că absența acestui timp echivalează cu absența vocației înseși! Tocmai prejudecata mic-burgheză că artele, literatura se fac „la pensie”, odată destinul asigurat, indică *naivitatea* laicului în cultură în ceea ce privește existența elementului *de risc* în creație! Nu după ce te-ai realizat social onorabil poți încerca zonele prototipale ale literaturii, artelor și cercetării, ci numai *prin* ele, asumându-ți „șansa”, extrem de probabilă, a ratării totale, atacându-le de la începutul existenței sociale, affrontând nu numai scepticismul și ironia celor din jur, dar și propria-ți neîncredere! De altfel, chinul cel mai mare aici rezidă, nu în obstrucția voluntar-involuntară din jur! Tânărul, adevăratul artist suportă adesea mai bine indiferența, chiar și răutatea publică, decât propria, veșnică – dacă e un mare artist! – clătinare, pendulare dureroasă între bucuria reușitei, bucuria pătrunderii în inutil, de farsă, de impostură, de kitsch.

E atât de facil să ironizezi un tânăr artist! Nimeni dintre cei din afară nu bănuiește cât de

primitor este eul lui pentru orice îndoială și sarcasm ce i se strecoară în urechea aceea invizibilă, mereu la pândă în a capta sunetul adevărului asupra propriului său destin, asupra propriului său curaj existențial! Și, atunci, „dușmanul” din afară îl întâlnește pe cel de dinlăuntru.

Da, infernul există, și el ia și *această* formă! Un infern tenace, imaginativ, îndrăgostit de victima sa benevolă, un infern sub forma unui clopot lipicios, enorm și nevăzut, o boală, de fapt, o *manie*! Spre deosebire însă de *ceilalți* maniaci, produsele noastre sunt reclamate, mai devreme, cel mai adesea, însă, mai târziu, de o societate uitucă sau, pur și simplu, de o *altă* societate, de alți indivizi decât cei ce se amuzau, pe bună dreptate, de lipsa noastră de realism. Și chiar dacă nu sunt neapărat alții, ei, cei ce ne-au descurajat și au adăugat cu abilitate picurul înveninat, primit cu câtă ciudată bucurie de urechea noastră avidă, nevăzută, așa cum îndrăgostitul soarbe delațiunea de pe buzele celui ce-i invidiază iubirea! –, ei uită pur și simplu câtă dreptate aveau când se întrebau, cu voce tare, în prezența noastră, dacă artele, literatura, creația, au vreo utilitate.

Bineînțeles că nu au!

Dar ceea ce *uită* mica burghezie eternă e faptul că însăși umanitatea nu are vreo *utilitate*, chiar ideea de destin este superfluă strictei conservări. Sau, invers: utilă, în definiția umanului, este doar creația, această adaptare paradoxală, această îndrăzneală ce sare peste goluri și inventă *forme* și *scopuri* pe care omul însuși, propriul lor creator, le contemplă uimit și încântat, de parcă ar fi produse de altcineva și, cu siguranță, sunt produse de *un altul*! Cine e acest *altul*?! O întrebare pe care artistul nu și-o pune; în neclintita sa candoare, el este fericit de existența unui izvor invizibil, irațional, el este fericit în umilința sa orgolioasă de a fi doar instrumentul! *Doar* instrumentul...

Spre deosebire însă de alte riscuri, riscul în creație devine vizibil, sensibil, actual, distrugător abia în interiorul ei, în pura ei practicare; și nu este unul contondent, sportiv-distrugător, ci seamănă cu filtrele Evului Mediu, cu virușii noștri contemporani, nevăzuți și ubicui, gravi și respectabili! Devii cu adevărat conștient de el prea târziu, cu mult prea târziu, când realmente nu mai este nimic de făcut. Și artistul adevărat e dotat cu o natură atât de perversă, încât, ciudat, se bucură că nu mai există leac pentru propria sa boală, ce devine, astfel, dacă nu o fatalitate fericită, oricum una acceptată. Și cât de puține lucruri acceptăm noi de fapt pe această lume, în care adeseori părinții nu-și acceptă progeniturile, iar acestea fac din revolta contra autorilor cărnii lor cea mai îndelungată revoluție!

Ce riscăm de fapt în cultură, în creație?!

Ratarea. Boala. Ridicolul. Infernul îndoielii. Singu-rătatea cea mai *activă*, singurătatea ca o boală nevin-decabilă. Toți cei care râd de singurătatea noastră, de „turnul nostru de fildeș”, nu-și dau seama cu câtă bucurie suferim, ce fericiți suntem de a ne fi găsit adevărata suferință! Aceasta este poate singura noastră autenticitate, singura certitudine.

Ratarea – un proces mult mai complicat decât pare. Pentru a-l simplifica, îl vom reduce la două elemente, extrem de schematice: ratarea ca inițiere, ca probă a începutului, a adevăratei vocații, și ratarea ca realizare.

Într-adevăr, chinul sisific al creației majore constă în aceea că, odată ajunsă în vârf, după munci și suferințe unice, după neînțelegeri tragice și singurătăți absolute, acolo, sus, se arată zădărnicia, *aproape* zădărnicia întregului efort: nu o privește răsplătitoare ne așteaptă, nu o vale și un peisaj supus care să ne fleteze vanitatea atât de merituoasă și harnică, ci, stupoare dramatică, un alt pisc, de data aceasta de neatins! Și, în locul strigătului de victorie, bietul nostru corp încercat, obosit, zguduit de atâtea boli concentrice, emite un râs spart, neliniștitor, un semn al limitei umane în sfârșit atinse, pipăite! Liviu Rebreanu, ctitorul romanului românesc modern, a înțeles, cu siguranță, *la sfârșit*, că nu este un Zola, un Balzac, creatori nu numai de lumi, dar și de limbaj; aceștia *au înțeles*, cu siguranță, că nu vor urca niciodată pantele amețitoare, de gheață, ale unui Dante sau Shakespeare. Realizarea, ca formă pură și perfectă a ratării, iată riscul major al culturii, al creației!

II

Vorbim despre risc pentru că ne interesează valoarea, și, alături de criteriile de *întrebuințare* și de *plăcere*, am propune, în toată modestia, pe cel al riscului, ca element indispensabil al valorizării.

– Unde sunt noile valori? – se întreabă Zarathustra, și riscul, un anume risc, o anumită concepție a riscului este cu probabilitate una dintre ele. Ne vom delimita însă iute de acei tineri europeni înzestrați, mari scriitori (căroră, la începutul secolului, li s-a alăturat și un indiscutabil geniu american, Ezra Pound), care interpretau abuziv pe un Nietzsche (de fapt, propuneau un fals Nietzsche!) ca teoretician al unui om nou (văzut ca o nouă rasă și, ce ciudat, comunismul a preluat și el această sintagmă confuză, conținând, am văzut aceasta după o practică de jumătate de secol, indubitabil, elemente rasiste, de ură față de om!), deschis violențelor sociale, „riscului” existențial, acelu *vivere pericolosamente* fascist, deviză antiumană, făcută să ascundă agresivitatea și mizerii afunde, intime – de la dandy-ul italian D’Annunzio, la Drieu la Rochelle și „virilul” Montherlant, o pleiadă de tineri geniali fascinați de noua îndeletnicire mondenă ce devenise sportul (psihologia olimpică!) și confundând artele marțiale cu cele ale stăpânirii de sine.

Când întrebuințăm acest concept, o facem, s-a văzut mai sus, în polemică istorică cu un anume spirit mic-burghez care, în toate epocile *noi*, de la Evul Mediu târziu până azi, sub dictaturile secolului nostru ce moare, iată, într-o jerbă splendidă a libertății redobândite, a opus spiritului *revoluționar* al artei și gândirii un scepticism materialist. Vom lega imediat ideea de risc de ideea de destin, de capacitatea omului de a-și integra actele dezordonate și contradictorii ale existenței într-o construcție aproape lineară, într-un edificiu nevăzut și pilduitor, apt nu numai să-i explice propriile-i acte și porniri, dar și capabil de a furniza un model altora. Iată deci și postura morală, într-o formă nedogmatică, ca *exemplu*, și legătura ei aproape directă cu riscul, cu acel risc, o repetăm, care înseamnă căutare curajoasă și organizată, slujire îndelungată a unor obsesii creatoare de viziuni și simboluri, nevoia de a descoperi noi legi ale materiei.

Sub trecuta dictatură comunistă, lupta contra eternului spirit inert mic-burghez s-a adăugat formelor complicate și brutale ale cenzurii de partid. În esență, era același spirit mic-burghez ce se înveșmânta în faldurile moralei, ale unei noi morale, cea care trebuia să servească *massele*, în fapt, un adjuvant prețios al poliției de stat. În ultimii ani, s-a dus o amplă discuție, atât în țară, cât și în mediile emigrației, în jurul ideii de oportunism, o psihologie și o practică ce îmbracă forme atât de complicate, de paradoxale, încât e dificil să le sesizezi totdeauna conținutul. Când unii prieteni mai tineri mă întrebau unde se află granița între oportunism și propriile-ți idei, autentice, reale – cum ar fi de pildă ideile naționale! –, observam că oricine este liber să-și practice ideile în care crede, cu excepția perioadelor mai mult sau mai puțin istorice când poliția unui stat totalitar își părăsește îndeletnicirile și scopurile firești, acelea de a asigura securitatea persoanei și a bunurilor, și se *ideologizează!* Din acel moment – și îndelunga și dureroasă practică a fascismului și comunismului au arătat-o –, trebuie să iei distanță față de propriile-ți idei, oricât ți-ar fi de intime, dacă ele coincid cu cele ale poliției. Autenticitatea noastră însăși *trebuie* să înceteze din clipa aceea, pentru a nu mări confuzia de criterii, de valori, pentru a nu servi, în fapt, totalitarismul. (Unele spirite absolut excepționale, contemporane nouă, cum au fost C. Noica și Nichita Stănescu, nu au fost îndeajuns de vigilente în aplicarea acestui principiu și au creat unele confuzii, e drept, cu totul mărunte în raport cu valoarea inestimabilă a operei și persoanei lor. E adevărat, în același timp, că atât comunismul, cât și fascismul au uzat, în acest secol, de arme ideologice de o perfidie pe care numai unele spirite tortuoase și sadice ale Evului Mediu le pot invidia!...)

Riscul oricărui creator, sub tăvălugul cenzurii comuniste care luase în ultimii ani forme hilare

și aberante ce vor trebui studiate, în momente de calm, cum ar fi fetișul aproape demonologic al unor noțiuni, era acela, nici mai mult, nici mai puțin, de a-și vedea propria operă îndreptându-se contra sa, contra esteticii și propriilor idei. Cenzorul – de obicei un coleg, zâmbitor, cult și extrem de manierat (acesta era cenzorul nou, ceaușist, cel „vechi”, stalinist, era, dimpotrivă, încruntat, morocănos și neinstruit cu aroganță!) – îi etala opera pe masă, cu satisfacție și slugarnic, ca un croitor, se prefăcea că ia măsura clientului, apoi aplica unul din numeroasele, aproape savantele șabloane peste metafore și idei, extrăgând cu lucioasele foarfece fâșii întregi din text, ținându-le în lumină și, nu rareori, admirându-le cu argumente estetice. „– Ah, ce frumos, ce îndrăzneț, ce plastic! Ce păcat că... știți!...”, și-ți făcea brusc, nerușinat cu ochiul. „– Ah, dar bine, metafora asta e absolut genială!”, exclama ipochimenul, într-adevăr cucerit și, dintre voi doi, în clipele acelea, estetul era el, cu siguranță. Și bietul autor ajungea să se simtă și prost până la urmă că îl pune pe omul delicat și curtenitor din față în postura de a proceda la operația atât de brutală a secționării pe viu a unui organism literar.

În genere, sintagma „risc în cultură” e greu sesizabilă și poate părea paradoxală tocmai pentru faptul că pericolele aici, în domeniul nostru, ating zonele și necesarele prejudecăți morale. Nu unghii smulse, nici brațe răsucite, electroșocuri sau insomnia forțată, ci asaltul asupra acelor construcții labile și clătinătoare, invizibile, din minte și inimă, inculcate în primii ani ai educației sociale, furnizate de exemplele din familie și școală, moștenite uneori, atavic, odată cu sângele, un anume accent lingvistic, odată cu reflexele cele mai îndepărtate și firești, atacul cel mai insidios și nevăzut, la baza piramidei morale. Și, dacă stalinismul o făcea „franc”, atacând pe față și cinic criteriile „bur-gheze”, maniheizând cu brutalitate valorile așezate de-o parte și de alta de grăbit instalata baricadă socială, formele târzii ale comunismului au atacat *de biais*, pieziș, creând rara perversitate cenzorială de a distruge arta în numele artei! Stalinismul avea, într-adevăr, grosolana grandoare de a nega valorile certe, evidente, naționale și internaționale, în numele, cum spuneam, al unei noi morale (dintotdeauna, din zorii Evului Mediu, morala instituționalizată a invadat teoriile clare, vii, ale *creației de orice chip*, și a încercat să le inunde și să le corupă cu extrem de inventive sau bruște mijloace!), și, deși procesul a fost resimțit ca extrem de păgubitor pentru generații întregi de imaturi ce se formau și cărora li se smulgeau textele clasice din mâini, el era cumva evident, războiul ideologic era vehement și primitiv, și, în afara celor direct vizați, școlarii și „maestrii culturii”, cei oarecum scăpați din bătaia tirului de artilerie cultural puteau să se refugieze în umbra valorilor sigure.

Formele târzii, „vinovate”, de totalitarism, ce-și pierduseră „candoarea” primelor generații de luptători activi contra burgheziei și care, cine știe, în naivitatea lor culturală, devenită iute orgoliu agresiv, puteau încă să-și închipuie că aplică idealurile un pic cam simple ale primilor socialiști utopici, cei din generațiile mai noi erau mușcați de îndoiala perfecțiunii modelului lor, și atunci se serveau de conceptele și instrumentația inamică (adeseori și de cai troieni, de colegi ai noștri, iluștri, din varii domenii!) pentru a ataca: mai bine zis, pentru a se apăra. Poliția însăși, cum spuneam, se ideologiza, devenea „estet” și agita slogane „naționaliste” sau „realiste”. Iar dacă generația mare, de după război, în frunte cu Sadoveanu, a cedat de frica tancurilor de ocupație sovietice și a amestecului grosolan al foștilor vagi electricieni sau vopsitori de vagoane, chelneri sau ucenici pantofari în problemele esteticii și științei, generațiile noastre au șovăit și s-au corupt, cu probabilitate, din oboseala luptei, dintr-un fel de plictis de a mai apăra acele idealuri morale și estetice ce păreau uitate de toată lumea, dintr-un fel de cinizare cuminte, înțeleaptă care ne șoptește la ureche: – În definitiv, cine ești tu să te faci stegarul bunului-simț și al idealismului cultural și moral?! Nu vezi că toată lumea face la fel, îl ajută pe potentatul ce pare omnipotent și aproape nemuritor, ajutat de un noroc diabolic și inepuizabil?! Nu cumva aceasta e viața *adevărată*, așa cum e, eficace, hidoasă, vulgară și veselă, nu cumva aceasta e adevărata democrație, adică scurmarea la baza instinctelor și resentimentelor sociale celor mai simple, mai spontane, lingușirea plevei și a incompetenței arogante, gudurarea în fața oricărui individ

cu coșuri ce poartă un pistol, curtenirea lui și înăbușirea ultimei calități și ultimei tresăriri morale interne, alunecarea ca într-un fel de vis pe panta aceluși dulce și înecăcios cinism mărunț și practic, ce întronează bunul plac al oricui are puterea momentană, aici și acum?! În definitiv, „avem familii!” (cine spunea însă că nu mulți fii și fiice vor fi mândri că părinții lor au fost ticăloși de dragul lor?), se pare că așa „merg lucrurile” pe această lume și apoi... cât să mai așteptăm, cât să mai sperăm, viața, anii cei mai frumoși trec etc. etc.

Da, riscul este și era ca falsa viață să ia locul vieții și valorilor reale. În definitiv, cât de puternice sunt primele prejudecăți morale, cât de puternic exemplul familiei, al istorioarelor din cărțile de citire, ele însele abil malde-turnate ca să reziste atacurilor concentrice sociale?! Riscul era (și este!) ca nefirescul să pară firescul însuși, ca urâtul să ia locul frumosului, confuzia să pară claritate și o jumătate de curaj – curajul însuși! Un fel de război ce nu se mai termină, o ură și suspiciune care agită spiritele și-și depun invizibili germenii ce vor rezista îndelung pentru a fructifica apoi brusc, în moduri și locuri imprevizibile.

Iată deci riscul existențial în cultură și o parte (doar!) din cel social. Noi nu pledăm pentru eludarea lui – fără acest element, o spuneam, nu există valoare, el dă, cu siguranță, preț operei și pildei umane –, ci pentru *conștientizarea* lui, pentru punerea lui în lumină. Nu numai pentru laici, dar și pentru mulți profesioniști ai creației, riscul și riscurile pe care ei înșiși le întâmpină și le provoacă sunt necunoscute sau abil mascate, ca orice se întâmplă în sfera moralității, a proceselor intelectuale subtile și complexe. În fapt, zonele culturii, ale creației și cercetării în știință sunt pândite de riscuri extreme cu cât înaintarea este mai îndrăzneată în zonele in-creatului, ale haosului; periclitate sunt nu numai ființa psihică și morală a cercetătorului, artistului, dar adeseori și cea fizică; oricum, atinse, deteriorate sunt obiceiurile sale cele mai prețioase, mai intime, viața și dreptul său la bucurie, norocul și, uneori, chiar *moartea* sa este lezată! Dar el, cel nemuritor, va continua să atace invizibilul și haosul, va continua să viseze la zei și la marile siluete umane ce au pășit ușor și fermecat pe solul nostru, căutând-o pe Euridice sau pe Pallas Atena cea neobosită, aspirând, în mod paradoxal, cum spunea Herder, spre propria lui condiție: cea de om.

NECESITATEA OPOZIȚIEI

I

Dacă într-o țară nu ar exista opoziție (există oare o astfel de țară?!...), ar trebui importați scriitori: ei posedă prin instinct arta contradicției și, unii dintre ei, sunt capabili s-o cultive cu metodă. În primul rând, criticii, se înțelege, care (se spune!) sunt răi și acri de la natură; și așa trebuie să fie! Un critic blând, amabil, ce nu neagă nici o idee exprimată, ce nu distruge nici o prejudecată culturală, clară, logică, cunoscută, făcând-o ridicolă, mai mult chiar: suspectă, nu va înspăimânta niciodată, nu va avea morgă și nici școală. Și ce este un critic fără școală, fără o clientelă serioasă, învățată, fără să lase în urma pulpanelor redingotei sale universitare o dâră de prestigiu?! Ce este un critic fără un curent de opinie care să-i poarte numele, fără victime cunoscute? Pentru că gravii noștri critici, doctori în științe și filosofie, își poartă, în mod surprinzător (pentru unii!), scalpurile celor mai fioroși adversari ai lor și ai culturii la brâul unde se leagănă călimara, penele de gâscă și mărunțul ibric de cafea.

Apoi, ar trebui importați poeții, mai ales bucolicii: ei sunt extrem de răi, de incisivi, tirania se teme de ei în primul rând. Obişnuieți să se îmbăieze în aerul auriu de vară – trăgând cu ochiul la avansurile neruşinate pe care le fac satirii nimfelor culcate indolent sub vreo salcie pipernicită, cu una sau două progenituri jucându-se la picioare, copii cu părul negru, lucios și cârlionțat, cu mici copite lustruite la picioare (madone ale păgânătății!), fugind din calea turmelor ce vin seara pașnic spre sate și, mai ales, din calea berbecilor cu coarne rotunde și ochi roșii, holbați –, poeții noștri, înecându-se de atâta pace idilică, sunt cei mai potriviți, mai inspirați, pentru a ataca actualitatea nedreaptă, moravurile suspecte, găștile prospere. Ei sunt *nebuni*, deci cinstiți, curați, ei nu pot fi cumpărați sau impresionați, ei au supremul avantaj că nu au ceva de pierdut, deoarece lor le lipsește unul din organele noastre esențiale: ideea pierderii și a câștigului. Pe ei să-i trimitem în bătălie contra oricărui guvern autocrat, contra oricărui individ ce vrea să salveze națiunea; flancați de criticii docti, ce urăsc jocurile de cuvinte – într-adevăr, dacă relativizăm topica și semantica, cine va mai găsi respectabile judecățile noastre?! –, urmași de mormăitorii romancierii ce călăresc greoi cai de Pomerania, tancuri din mușchi, coame, copite și dinți, romancierii ce picotesc în șeile lor baroce, sub soarele strivitor de vară, pipăindu-și din când în când, cu gesturi distrase, dar sigure, avutul numeros și divers răspândit în jurul lor pe spatele lat al cămilei lor cu chip de cabalină; într-adevăr, ce ar fi un narator fără avuție, fără posesie? Un pictor fără șevalet, fără peisaj!

Ar urma gânditorii literelor ce se înșiruie de la stânga la dreapta, eseistii, cronicarii, filosofii, aforiștii, specialiștii în subsoluri docte și în asteriscuri sclipitoare, profesioniștii prefețelor și postfețelor încărcate de aluzii și citate (uneori chiar din șeful ocazional al statului sau al Academiei, mai rareori din primar), maestrii care-știu-tot și într-adevăr știu tot, purtați în lectici, disprețuind pe toată lumea sau doar prefăcându-se, deoarece nimic nu e mai distins decât disprețul! Ei vor ironiza puterea, de preferință în absența puterii, vor inocula însă tinerilor nemulțumirea față de orice

și, în consecință, și față de administrație, față de dictatorul incomod, și, uneori, pentru a sublinia actualitatea sentimentului lor, vor merge până acolo încât, cu un suspin semi-enigmatic, îl vor regreta pe cel dispărut sau asasinat: se știe, noi avem nostalgia a orice, a copilăriei noastre mizere și umilite, a timpului în care eram transformați într-o turmă tropăind prin praful nu știu cărei provincii, a primei iubite ce confundă nu rareori, în prudentele-i scrisori, pronumele personal cu diverse particule inofensive, a sin-gurății ce imbecilizează sau a societății ce te face sadic, noi regretăm totul și orice cu condiția să ne fi aparținut (omul are un defect miraculos: i se pare că o posesie este eternă, că ceva ce ne-a aparținut vreodată, chiar și iluzoriu, ne aparține mereu, o confesiune făcută nouă în tren, între două stații anodine, un sentiment pe care *cineva* l-a uitat „la” noi, o livadă prin care am alergat odată, în picioarele goale, tineri și mândri de a fi – creațiile inconștiente sunt cele mai arogante!), și atunci, dacă avem reflexul, legănarea, de a regreta, de a nostalgiza, de ce nu am suspina și după un fost stăpân ce, adeseori, nici nu bănuia că existăm?!

Apoi, întreg cortegiul acesta atât de colorat, de gălăgios, de fragil și insolent totodată este flancat de clientela sa, ea însăși pestriță și numeroasă, ea însăși o lume: rudele și falsele rude, foștii colegi din diverse promoții, informatorii (cei duioși, sentimentali, nu cei „răuvoitori” și carieriști!), amantele cu „verișorii” lor (printre care, dacă epoca are noroc, se va strecura un oarecare Casanova, biograful atâtor orașe, caste, moravuri, psihologii!), traducătorii, biografii, ucenicii gravi și țuțerii obsecvioși, plini de imaginația servirii maestrului – ah, ar trebui scris un mic tratat despre țuțerii cu sau fără vocație; printre atâtea instituții în decadență, iată una a cărei stingere ne umple de îngrijorare, ne strecoară frigul existenței! –, foștii profesori ce-și arogă geniul și norocul viitor al maestrului, protectorii săi diverși printre care nu trebuie să-i uităm pe, uneori, îndatoritorii agenți ai fiscoșului (sau ai I.C.R.A.L.-ului!) și pe acele și pe acele *Mimi*, fete trecătoare și cu imaginația durerii creației, sau, pur și simplu, nepăsătoare și grațioase copile ale naturii umane care, alături de un pisic pierdut sau de o foarte bătrână mătușă paralizată, îl protejează și pe un tânăr începător în ale idealului artistic, cineva extrem de sensibil și fricos, îndrăzneț cu fantomele și cu regulile limbii, temător față de ultimul servitor al administrației; în fapt, toți martorii creației, voluntari sau involuntari, toți cei ce trec indiferenți pe lângă tânărul Werther sau Eminescu, și apoi se grozăvesc de a-l fi ajutat, de a fi făcut posibilă creația. Cine știe, poate au dreptate: indiferența lor poate că l-a ajutat pe acel embrion de geniu, orice alt sentiment l-ar fi tulburat și împiedicat să înainteze. Ah, de câte ori, ca tânăr artist, nu mi-am dorit ca măcar să fiu lăsat în pace, excesul de iubire sau de ură mă incomoda ca o mobilă nedorită, mai ales vulgaritatea compasiunii, solidaritatea inutilă cu ideile mele, semnele vitale de simpatie ale unor contemporani ce erau făcuți să mă urască, născuți, sărmanii, în alt regn al sensibilității, voind cu tot dinadinsul să participe la mersul – li se părea lor – aristocratic al artei, zâmbetele lor groase, bătaile repetate pe șale, fiicele lor oferite în fiecare duminică, fără dotă, mâna grăsuță, fără încheietură, a soției (lor) ce trebuia sărutată, prăjiturile lor de casă, pline cu făină, grăsime și dulceață acră, înfundate în buzunarul paltonului, toți acești protectori neinvitați și grosolani pe care nu puteai măcar să te superi, care te importunau nu numai cu bunăvoința lor grosieră, dar te chinuiau mai ales în absență, te făceau să te simți vinovat de ingraturitate, suspect de inumanitate...

Ei bine, din toată această lume, din tot acest imperiu pe care nu am făcut decât să-l schițăm, trebuie creată o opoziție! La ce, împotriva *cui*, a *ce*?!

Avantajul este, o spunem imediat, că această lume informă și gălăgioasă, această *altă* curte a miracolelor conține în ea, în formare, dar și gata create, aproape toate tendințele, aspirațiile, școlile și practicile sociale; opoziția, *y compris* scrisul însuși, această găngăveală de geniu, este un protest cel mai adesea involuntar față de cărțile de școală și textele sale literare lustruite și deificate la nesfârșit. Scrisul este o opoziție tot mai fermă față de zidul compact și mohorât al oricărei biblioteci, al oricărei autorități, vii sau moarte, scrisul este un reflex al refuzului ideilor învățate, *les idées reçues*,

al refuzului *tout court*, o împotrivire mai mult sau mai puțin energică sau articulată față de lumea în care trebuie să intrăm, necesitatea revoltei. În scris se găsesc, gata „împachetate”, toate formele de refuz, de negație, în ochii adevăratului scriitor totul devine discutabil, chiar și propriile sale idei de altădată. De aceea, artistul va fi rareori revoluționar, anarhist însă mereu, dacă va fi credincios sieși. Anarhist ca Montaigne sau Chamfort, sceptic ca La Rochefoucauld și Cioran, nebun cu stil ca Tzara sau Marinetti. Și, pentru că găsim toate stilurile în literatură, vom găsi și stilul opoziției sociale!

Cu toții avem nevoie, azi, în România, de o opoziție, și așa zice că puterea în primul rând! Cu toții vrem să învățăm arta conducerii, conducere făcută, în orice stat democrat, din două articulații: cei care conduc și cei care supra-veghează instituțiile executive. Ca orice copil (civic!), avem instinctul, chiar reflexul opoziției, negației; dar nu avem răbdarea sau știința construcției ei, care este, totodată – și trebuie să fie! –, și construcția puterii. Într-adevăr, prea multă vreme am trăit într-o societate în care ideea însăși de opoziție era exilată, suspectată, calomniată! Și totuși, opoziția exista, în forme acoperite, deviate, secunde, paradoxale, dar exista: și cea politică (este suficient să ne gândim la cele două mari forme de împotrivire politică la adresa dictaturii: *exodul* și *boicotul* în masă!), și cea culturală. Odată cu începutul anilor '60, ea a luat diferite forme și, cu siguranță, „evaziunea” esteticului a fost una dintre ele. Apoi *clin d'oeil*-ul, limbajul esopic, arta cu șopârle, atât de bogată până alaltăieri. Refuzul anumitor teme, *Partidul* în epoca stalinistă, *Patria* în ultima dictatură. *Profesionalismul* ca opoziție la *amatorismul* generalizat și invadator, sprijinit de stat și poliția sa. Limba literară, îngrijită și elegantă, ca o formă de refuz a limbii televiziunii, a „Scânteii” sau a activiștilor aroganți ce foloseau, ca un cifru, nu numai limba clișeelelor, „limba de lemn”, dar și, cu un arome snobism pe dos, agramatismele răsunătoare și colorate, care erau de bonton, tot așa cum de bonton era să porți un nume ridicol: Pupăză, Cioară, Pacoste, Cocârlă...

Opoziția în cultură s-a manifestat, în primul rând, prin păstrarea adevăratelor tradiții, prin păstrarea *valorii*. Nimic mai dificil, mai ales în „perioada liberalizării”, când instituțiile diverse ale comunismului s-au repezit ca un roi întunecat de lăcuste asupra culturii vii și tradiționale, asupra marilor nume ale literaturii române pe care, în grabă, „cu furca”, au vrut s-o încarce în căruța lor, așa cum, în grabă, cu grosolănie, au repudiat-o și calomniat-o în prima lor perioadă, de prietenie eternă cu Uniunea Sovietică. (Imaginea „cu furca” o păstrez ca amintire dizgrațioasă a unui fapt real, întâmplat în orașul Lugoj, unde mi-am făcut liceul în anii '45-'51: în '48 a fost suprimată Biserica Greco-Catolică, iar prelații ei, arestați, trimiși la Canal sau în pușcării. Vârful lor, episcopul Dr. Ioan Bălan, în tinerețea sa fost profesor la Propaganda Fide, la Roma, a fost și el arestat și expedit, împreună cu ceilalți episcopi uniți, Hossu, Rusu, Suciuc și Aftenie, la mănăstirea Căldărușani, la închisoare; înainte de asta, în decenii lungi de complicată muncă, Ioan Bălan a tradus *Vechiul* și *Noul Testament* pe care, după informațiile mele, editura Patriarhiei bucureștene a refuzat să le publice; iar biblioteca, enorma și prețioasa bibliotecă a vlădiciei lugojene, a fost încărcată *cu furca* în camioanele securității și dusă nu se știe unde, probabil în neființă! Și, să nu uităm, numai statele tinere, cu școli recente, cu o cultură naivă și mimetică, își permit luxul înfiorător să-și renege marile personalități culturale, să-și distrugă bibliotecile și instituțiile, programele de învățământ, să distrugă, în fapt, memoria unui neam; organizările vechi statale au un respect înăscut, *un reflex* al păstrării tradiției ce a format ființa și conștiința unui neam; statele vechi nu au „fantezia” să pună în discuție, la fiecare jumătate de secol, cu fiecare schimbare de primar, numele străzilor, profilul școlilor – v-ați oprit vreodată nedumeriți în fața clădirii impozante ce poartă numele de „*Liceul industrial* I. L. Caragiale”?!; unul din grăunții cei mai nocivi, mai distrugători ai națiunii noastre nici nu este măcar apariția tiranilor, a totalitarismului, ci acea ciudată, blestemată și semi-doctă nervozitate a veșnicei schimbări și transformări, cu certitudine o profundă nesiguranță de sine a micului potentat local care vrea ca

totul să înceapă cu sine, căruia îi este teamă de istorie, care nu are curaj să intre în tradiție și, atunci, o distruge brutal, ajutat de o armată de indiferenți sau cinici binevoitori, în felul acesta copiii noștri trezindu-se în fiecare dimineață într-o altă țară, pe alte străzi, între alte instituții, într-o altă limbă, iar clasicii trebuind să fie descoperiți peste noapte!)

Astfel a fost opoziția culturală, mai mult sau mai puțin instinctivă, luptătoare totuși, sub comunism. Cum ar trebui să fie, cum am vrea să fie ea astăzi?!

II

Opoziția este o boală târzie a omului. Ea a fost, secole, milenii de-a rândul, lăsată în seama categoriilor „inferioare”, a sclavilor, a femeilor, a artiștilor, a celor ce nu erau militari sau preoți, a celor ce nu aveau posesiuni sau a celor ce nu reprezentau frica instituționalizată, a celor fără arme. Opoziția era cauza celor *slabi*, a celor care pierduseră la loteria existenței, a celor ce păreau că sunt sortiți să piardă la nesfârșit. Opoziția – elementul slab social sau caracterologic, elementul *feminin*. Cel ce se opunea într-o discuție, într-o împrejurare socială, într-o dispută, într-un proces, părea sortit să fie cel slab, cel sortit pierderii. A te opune înseamnă, în toate graiurile pământului, să lupți contra ideii care s-a afirmat prima în ordinea cronologică și axiologică, în fapt, să te opui bunului-simț. Să fii al doilea!

Cu atât mai mult pe un pământ al totalitarismului tradițional, într-o zonă a bunului plac istoric, a *arbitrariului* celui *de sus*, văzut aproape ca o normă a tradiției, a voievodului ce întruchipa norma valorii, semnificare nu numai a forței coercitive, dar și a bunului-simț suprem, a paznicului ordinii sociale, încărcat de fireturi jandarmul ilustru, insul oarecare împins de curteni și artiști, de generali și țuitoare spre un mamelon divin, incitat să-și construiască o biografie extravagantă, ridicat într-o sferă inaccesibilă mulțimii, de fapt o victimă superioară, regală! Cineva apt să iasă din sferele sociale previzibile, să se instaleze pe acel altar unde se încoronează zeii secunzi, dar și berbecii de jertfă, un intermediar răsplătit în exces, situat între tălăzuirea mulțimii oarbe și exigențele și *figurile* abstracte de deasupra, dintr-un Olimp reinventat, re-stilizat la nesfârșit.

Multă vreme, prea multă vreme în istoria omului, atenția a fost concentrată asupra învingătorului, a basileusului, a eroului, asupra *bărbatului* văzut ca idee socială, asupra elementului de forță; prea multă vreme istorică ne-am obișnuit să împărțim lumea valorii în stăpâni și sclavi, în câștigători și perdanți, în norocoși și ghinionști, în fapt, să credem într-o fatalitate a alegerii de dinainte de luptă, de șansă, într-o predestinare a valorii. Cum să luptăm contra prejudecății ascunse în noi, contra celei mai subversive, criptice și ultime judecăți făcute în subsolul conștientului nostru ce ne îndeamnă să respingem orice egalitate a opțiunilor, orice echivalență a șansei?

Astăzi, acum, trebuie să construim o opoziție socială, trebuie să ne pregătim, bărbătește, pentru această luptă. E adevărat, ideea de negație este ispititoare mai ales pentru spiritele hipersensibile, dar opoziția socială nu are legătură cu ideea de negație. Contestarea însăși este ispititoare, mai ales contestarea autorității politice, civile, chiar și contestarea autorității paideice, a școlii, contestarea autorității religioase, a autorității profesionale (a maestrului, a maestrului absolut!) și, cine știe, suprema contestație: cea a autorității paterne, contestație ce merge, în mit, până la crimă; contestația cea mai imprudentă, pentru că este cea mai *scurtă*. Oedip, după ce-și omoară tatăl, este extrem de aproape de moarte, mai ales de moartea autorității, instituțională, de moartea prestigiului tribal.

Vrem cu toții să ne *ucidem* tatăl, dar tresărim de teama timpului care urmează *după* act, imaginația noastră vibrează în fața acelei cantități de timp care ne așteaptă *după*, atunci când vom fi singuri. Pentru că tatăl este nu numai cel din care pornește timpul nostru privat, momentul zero al

existenței noastre singulare, dar el este și magistratura valorii existenței; în absența lui, va trebui să ne încercăm cu toate miturile și semnele, cu toate datoriile și proiectele gînte și familiei, cu universul și fenomenologia sa. Problema nu e cine să-l înlocuiască (noi, în orice caz, nu vom fi capabili, cum să-l înlocuiești pe zeul minor, mândru și invincibil al primelor vârste al existenței?), ci, mai ales, cine, ce va fi apoi, după el?! Nu cumva se va opri timpul, timpul social, misterios, timpul apt de atâtea virtualități și mistere, fapte eroice și soluții auguste?

Opoziția, ca semn, apoi, se încarcă, cu siguranță, și de o valoare negativă. Sexual vorbind, ea este nu numai femeia, dar, temporal, ea este mereu pierzătoare, venind necesarmente cu o fracțiune de timp în pierdere față de putere, de ideea afirmată social, ea este negația care trebuie să aștepte, de la începutul lumii, afirmația, ca să afirme, la rîndu-i. O afirmație secundă, deci!

Opoziția este, apoi, nu putem s-o ascundem, în esența ei, seducătoare, ea *trebuie* să fie astfel ca să facă să se încline principiul autorității și al forței și, pentru aceasta, ea trebuie să devie ingenioasă și fertilă, dezvoltând o infinitate de artificii și soluții, stratageme și parade. Orice natură cât de cât sensibilă este atrasă de opoziție, deoarece în câmpul ei se vor întîlni calitățile secunde ale individului, cele legate de imaginație și gratuit. Orice natură înspăimîntată de jungla socială, de brutalitatea raporturilor între opozițiile biologice (bărbat-femeie), sociale (stăpân-sclav), paideice (maestru-ucenic), ontologice (ființă-neființă) etc. etc., se va refugia cu siguranță în *opoziție* văzută ca o redută, ca o perspectivă comodă a tunelului social, ca o alternativă fără riscuri. Într-adevăr, între cele două ipostaze fundamentale ale școlii, ale gândului grec, antic, între *dogmatic* și *sceptic*, nu era oare scepticismul poziția cea mai sterilă, mai elegantă, mai plină de bun-simț?! „Scepticul – spune Hegel în ale sale *Prelegeri de istoria filosofiei* – nu aduce nimic nou fundamental în mișcarea de idei a omului, dar va fi necesar, va fi prezent pînă la sfârșitul umanității, deoarece el va observa neconținut carența unui sistem, dezechilibrul unei construcții ideatice.” Scepticul este criticul înnăscut, cel căruia îi încredințăm, instinctiv, măsurile și prerogativele judecării actelor noastre, în răceala și detașarea sa bine jucată ni se pare că se ascunde magistratul suprem, tatăl etern, Jupiter cel fără de patimi.

Cum să construim, azi, opoziția?! Dacă am fi nițel păgâni, cu ce grabă ne-am prosterna acestei zeități apărute peste noapte, pentru care suntem atît de prost pregătiți, cu ce bucurie l-am întîmpina (o și facem, de altfel!!) pe primul venit ce se declară dușmanul autorității, inamicul ordinii instalate, heraldul nenorocirilor viitoare! Unde să găsim altarul pe care să jertfim în cinstea și în frica a *ceea-ce-va-să-vie*, unde e șamanul care ne va învăța ritualul des-fermecării, nu a răului, ci a binelui ce ne va cotropi? Nu este în niciun fel un paradox: cu răul, suntem, vai, obișnuiți, deși, cine se poate acomoda cu prostia și vulgaritatea, cu frigul și nedreptatea perpetuă, cu bunul plac ce ia forma firescului sau cu grosolănia moravurilor sau a judecăților ce uzurpă meritul și pudoarea?! Cu răul ne-am obișnuit și, chiar dacă nu ne-am contopit cu el, dintr-o firească repulsie a abrutizării, am conviețuit, de bine-de rău, măcar în ideea salvării descendentei noastre; dar cine ne va obișnui cu *binele*, cu firescul și grația, cu zâmbetul gratuit și involuntar, cu promisiunile poeticului zilnic, cu grandilocvența murmurată a umanului?!

Și încă o opoziție făcută, construită în grabă! Dacă ea, opoziția, este de genul feminin, cine atunci ne va inculca instinctul treaz al refuzului văzut nu ca negație, ci ca o promisiune, ca o amânare nu a unei scadențe, a persiflării unui contract posibil, virtual și calm, gratuit și încurajator, a unui pariu vesel, ca între adolescenți?... Există, bi-neînțeleș, naturi făcute pentru guvernare, pentru afirmare socială și altele, mai numeroase, făcute pentru suspiciune legitimă, pentru guvernare, domnie secundă și, cine știe, pentru adevărata putere! Nu se spune, oare, cu destulă îndreptățire, că istoria omenirii e făcută de *femei*?! Femei, aici, nu desemnează un sex, ci subalternitatea înnăscută și suavă, inefabilul social, ambiguitatea ridicată la rang de structură. Obosiți de monotonia autorității

masculine, ne grupăm cu toții în jurul principiului feminin social, al opoziției la orice, al opoziției ca stare de spirit. Vrem să fim împotriva, să ne opunem și chiar să cucerim ceea ce părea predestinat puterii, să-l cucerim, adică să-l destabilizăm și apoi să-l părăsim pe fostul învingător, încă uimit de rapida sa demantelare. Există, fără îndoială, epoci masculine și feminine ale istoricului, ale acțiunii, o alternare necesară a modelelor umane: *slab-tare*, *stăpân-vasal*, și, în acest joc, în acest ritm necesar al înaintării în timpul istoric, destinul umanității își cucerește un profil. Sunt momente lungi în istorie când timpii „slabi” par cei salvatori și sunt, cu siguranță, când majordomii salvează un teritoriu și un blazon aurit, când fecioarele împlânzesc zeii ce ucid bărbații somnoroși în bătălie. Noi, însă, acum, în ce timp, în ce moment al alternanței ne aflăm?!

Oricum, nu *da*-ul sau *nu*-ul social, logic, direct, imediat, ne vor salva de imperiul complicat, brutal, al prezentului și, cu atât mai puțin, de povara încă misterioasă a trecutului; deoarece viitorul, ceea ce înțelegem prin acest cuvânt, dacă e să gândim curajos și univoc, nu există, încă nu există: și e normal să fie așa. Să nu uităm însă un singur lucru: problema reală nu este dacă vom învinge sau nu, deoarece vom învinge în orice caz. Problema este, văzută în clara ei adâncime, în totala ei responsabilitate, *cum*, la ce nivel vom învinge, care va fi finalitatea victoriei noastre, a *adaptării* noastre dinamice la prezentul imediat, la prezentul continuu pe care îl numim viitor? Nu cumva suntem condamnați la o victorie de mâna a doua, la o izbândă acceptată și nu visată, la un compromis și nu la o veritabilă creație?!

Nu cumva ne este teamă să învingem?!

PROVOCAREA ESTETICĂ

I

Nichita Stănescu, prietenul meu, a fost nu șeful unei generații, ci al unui grup literar (Grigore Hagiu, Matei Călinescu, Cezar Baltag și subsemnatul) care și-a propus ca deviză de luptă, la începutul anilor '60: *esteticul*. Când am înscris această deviză pe oriflamele noastre, o făceam cu intenții acut agresive, deși, pentru unii de aici și aproape pentru majoritatea occidentalilor, acest concept – moștenire prețioasă și elegantă a *fin-de-siĉcle*-ului trecut – este semnul închiderii sociale sau al fugii, al evaziunii. Nu, noi nu am fugit atunci când am publicat *11 elegii, Râsfrângerii* sau *În absența stăpânilor!* Sau, dacă vreți, *am provocat, am fugit înainte*, am început un fel de luptă, o luptă ciudată ca toate luptele literare, ideologice: inegale, donquijotești, dar imposibil de ocolit. Și Nichita Stănescu, și Cezar Baltag, și eu însumi am propus atunci un fel de inovație în toată umilința, deoarece nu posedam nici un fel de prestigiu literar: dimpotrivă, păream mai degrabă suspecti în ochii atâtor dulăi ai secției de Partid, ai atâtor cenzori voluntari și involuntari, paznici ai nu știu căror criterii, prizonieri ai nu știu căror prejudecăți ce păreau atunci logice ca lumina soarelui. Inovația, curajoasă pentru acele vremuri, era de a minți numai pe jumătate, de *a minți* cu orice, în afară de opera noastră! Să facem o operă curată, spuneam în dezacord cu aproape toți scriitorii de primă mână din acea vreme, care, mai mult sau mai puțin, făceau loc în literatura lor unor lozinci sau prejudecăți din arsenalul sărac, dar intempestiv al așa-zisului marxism estetic: de la M. Sadoveanu și Camil Petrescu, la Marin Preda, Petru Dumitriu etc. etc., cei mai buni, cei mai scriitori, cei mai nobili, în fapt, modelele noastre, făceau ceea ce părea firesc: concesiile importante nu în modul de a trăi, de a gândi, de a scrie articole, de a vorbi în ședințe sau de a lupta pentru o istorie sau un principiu literar sănătos! Nu, ei făceau ceea ce, repet, părea absolut normal atunci, făceau concesiile în chiar opera lor, ce trebuia să dăinuiască, să fie un model pentru tinerii scriitori, un model profesional și moral pentru întreaga suflare națională.

Ei bine, noi (și or mai fi fost câțiva ca noi, cu siguranță, în subsolurile literare ale vremii, și primul nume care-mi vine în minte este acela al lui Radu Petrescu!), noi am hotărât un lucru eroic: nu vom mai minți, nu ne vom mai prostitua în sfânta-sfintelor existenței noastre, în creația literară căreia îi jertfeam zi de zi și nopți de nopți! O înțelepciune târzie, un curaj târziu, deoarece deja primele noastre volume, și al lui Cezar, și al lui Nichita, și al meu (al lui Matei parcă nu, deoarece se refugiase în istoria literară, descoperind un splendid și inedit motiv la Eminescu: titanismul!), erau deja maculate de politic. Un spirit sarcastic va observa imediat că vremurile, condițiile politice duceau deja la o asemenea minimă intransigență; nu, vă asigur că nu, noi înșine produseseam în forul nostru grav, interior, această radicalizare și ea ne-a ajutat enorm în stabilizarea unui viitor echilibru estetic și moral.

Azi, această mică revoluție a noastră poate părea derizorie, iar pentru un estet occidental își pierde orice sens, deoarece, exact în aceeași perioadă, chiar cu câțiva ani mai devreme, la Frankfurt sau la Paris începea o revoluție estetică inversă: Adorno și Sartre lansau militantismul estetic de

stânga, în condițiile capitalismului ce renăștea și presiunii brutale americane, mișcare ideologică ce, se vede asta abia acum cu oarecare claritate, a făcut aproape tot atâtea greșeli ca și realismul socialist sau proletcultismul dezlănțuit al anilor cincizeci. Între aceste două enorme tangaje, firavul nostru estetism poate părea un detaliu istoric, pentru noi însă, ca și pentru ce a produs el apoi în literele române, a fost determinant.

De ce îmi amintesc de acestea acum?! Nu pentru a ne crea false aureole literare, nici pentru a impresiona adevărata istorie literară (lucru, de altfel, imposibil!), ci pentru a clarifica oarecum tinerilor scriitori, tinerilor de azi, nuanțe ale luptei de acum două-trei decenii, în literatură. Și, mai ales, pentru că ceea ce am făcut noi atunci re-devine actual azi, în România, poate chiar și în Franța. Să mă explic.

Esteticul, știința frumosului, a apărut odată cu apariția realismului, mai bine zis a naturalismului sau a literaturii ca știință, odată cu apariția *fiziologilor* la Balzac, ca o subtilă și elegantă trădare, ca o deviere a fascicolului principal ce fusese descoperit nu de multă vreme în „știința” și arta literară: reflectarea. Și, mai ales cu gigantii ce se numeau Gogol și Balzac, această reflectare a devenit aproape știință, iar scriitorii de toate vârstele se îmbătau de noua descoperire, de fantasticul *trouvaille* a mărunțului și marginalului scrib de până atunci: de a putea reface viața, în toate detaliile ei, ca sub un microscop, ca într-o cameră severă, experimentală, atracția obiectivității, a scientifizării artei fiind, totodată, semne ale intrării literaturii sub o lumină majoră, gravă, respectabilă, în sfârșit, a lumii sociale.

Bucuria aceasta, mândria reflectării „obiective” a existenței sociale (mai apoi psihice), descoperirea *realismului* a inoculat purtătorului umil de peană de până atunci o altă identitate, o altă conștiință de sine, l-a propulsat într-un alt strat social, lângă notabilii vieții civice, lângă notarul ce întocmea complicate hârtii de succesiune și litigii în vastitatea răcoroasă a cabinetelor sale, lângă preotul ce învățase ipocrizia superioară și influența, sfetnic al prinților dezamăgiți de brutalitatea naivă a oamenilor de arme, lângă savantul biolog sau naturalist, lângă chirurgul palatului: în sfârșit, scribul – până atunci marginal și leneș, disprețuit ca un călugăr rătăcitor –, scribul devine un *intermediar*, dar nu între legea criptică și beneficiari, ca notarul, nici între legile invizibilului fizic și omul naiv, dezarmat, ca omul de știință, ci între lumea morală („*docteur en sciences morales*” se subintitula Balzac) și cea diurnă, trivială sau, ca în cazul marelui Zola cu câteva decenii mai târziu, pictor al socialului ce echivala aproape, în cazul autorului lui *L'Assommoir*, cu o reinventare a lui, a universului social ce abia acum, în miile sale de nuanțe, culori și detalii putea fi contemplat în liniște, spaimă și admirație. Scriitorul devine deci un cetățean respectabil, grav ca un pastor, influent ca o curtezană ce a reușit, ambiguu ca un medic, la intersecția între șamanism și lege, scriitor ca un virtuos, neliniștit și disprețuit ca un profet.

Ascensiunea lui socială are loc până azi: dar, aproape de la începuturi, această transgresiune spre *burghez*, spre respectabil, a suferit în corpul însuși al profesiei noastre o mișcare inversă: un grup, mărunț, e drept, de scriitori, speriați parcă de vastul continent ce le stătea la picioare, o altă Americă ce trebuia desenată, colonizată, încreștinată și spoliată, s-a retras în ambiguitatea formală a artei, au renunțat – înainte de a-l poseda în toată liniștea – la titlul de „fiziologi” ai ființei morale, la rangul de onorabilitate pe care lumea, zăpăcită și binevoitoare, li-l avansa deja, și, apărându-și parcă fragilitatea și misterul, s-au refugiat, s-au ascuns ca într-o vizuină, cum fac desigur copiii, în ungherul, în grotă esteticului pur, necontagiat de social, de legi, de morală, în hruba aceluia Ali-Baba ce-și teme topazele, ametistele și perlele de lumina ochilor umani, de lumina însăși, s-au ascuns în cămărilor tapisate cu velur, din adâncul apelor, ale căpitanului Nemo, ce *fuge* omenirea, dezamăgit, disprețuit și bucuros de libertatea sa singuratecă.

E vorba de estetizantii tuturor artelor, cei care, înainte de a învinge socialul, îl *fug*, îl ocolesc, îl tem și resping instinctiv, de parcă nu ar fi un întins și mândru parc al naturalului și carnavalescului, ci o capcană complicată, sterilizantă, o tentație a diavolului trivial. Diavolul care pândește din social și, într-adevăr, peste un secol, această metaforă ușor hazardată urma să se umple rapid de concret, atunci când dl. Peșkov, alias Maxim Gorki, la sfatul bunilor săi prieteni, Buharin și Lenin, urma să inventeze la rândul-i – un Zola instrumentalizat, fără geniu! – una din recuzitele principale ale noii puteri: realismul socialist. Observați că, deja, titulatura de realism devenise una onorabilă, încât puterea anarhică a bolșevicilor și-o apropria, alăturând-o de epitetul dubios de socialism! Noutatea francă și suspectă a noii utopii trebuia să se încarce de podoabele vechi, deja încercate, ale burgheziei și feudalității; deodată, arta și literatorul devin respectabili și trebuie atrași, cu sculele și ecranele lor pe care se proiectează realul social, mai adevărat decât socialul în sine, spre noile „organe” ale statului ce încă se clatină pe picioare, temător și lipsit de prestigiu.

După 1945-46, când noi înșine am făcut experiența unei „revoluții fără revoluție”, a unei ocupații militare ce s-a transformat subtil și brutal într-o ocupație ideologică, instituțională, realismul sub forma lui cea mai simplificată, naturalismul ilustrativist de tip sovietic, el însuși o caricatură a realismului ilustrativist de tip sovietic, el însuși, o caricatură a realismului socialist al lui Peșkov ce nu făcuse, la rândul-i, decât să simplifice, să instrumentalizeze – în scopuri ne-specifice! – o metodă majoră a artei scrisului, realismul în general, cel mare și infinit, după '46, a fost trăit pe pielea ei de către lumea numeroasă și naivă a artei românești: el a devenit, din modă, manieră sau metodă, o tiranie *tout court*, dintr-o invenție miraculoasă s-a transformat într-o celulă, într-un loc rigid, întunecos, irespirabil și finit.

Oare Maxim Gorki a intuit într-o fracțiune de secundă, atunci când s-a întovărășit cu Lenin și Dzerjinski, că el nu proclamă o ramură a realismului ci, întocmai ca estetizantii, îl trădează?! Dar, spre deosebire de firavii și nobilii estetizanți, ce făceau o revoltă gratuită și nonconformistă în absolut, Gorki și cei care l-au urmat (Alexei Tolstoi, Fadeev, Simonov, Șolohov) au modificat realismul nu pentru a-l îndepărta de social, de „trivialul oricărei observații sociale, al oricărui mesaj”, ci pentru a-l *trăda*, a-l calomnia, pentru a calomnia omul, *tout court*. Un realism pe dos, în fapt un instrument și o ideologie a poliției politice, o mișcare reacționară și inversă decât cea pe care o făcuseră marii promotori ai reflectării, Gogol și Balzac și, cel mai mare realist dintre toți, părintele Cordeliei și al lui Prospero.

Pentru a ne apăra deci de această „mișcare inversă”, de acest nou dogmatism ce venea drapat în hainele miraculosului realism, noi, cei câțiva tineri literați români, la sfârșitul deceniului șase, ne-am refugiat în estetic, în abisal, în metafora despovărată de social, am fugit de fapt dintr-o falsă oglindă, din orice oglindire a omului cetății, cum se spunea atunci. Pentru că nu ne puteam întoarce la psihologicul lui Martin du Gard ori la lirismul agresiv al lui Voronca sau Arghezi, am inventat, voluntar-involuntar, o formulă mixtă, naivă și savantă în același timp, formulă căreia noi înșine i-am rămas credincioși preț de-o secundă istorică, suficientă însă ca să ne permită desprinderea de noua boală a artei ce se agățase de tancurile liberatoare.

Într-adevăr, tinerii acționează mai mult instinctiv și atunci, la sfârșitul anilor '50, instinctul de apărare – și nu cel de creație, în primul rând – ne-a făcut să ne refugiem într-un anume tip de estetic. Am și fost apostrofați ca atare, nu numai pe culoarele revistelor sau în numeroasele ședințe sufocante, ci și în ziarele și revistele politice ale vremii, ca „estetizanți”, inși ce cochetează cu arta și mai ales cu ideologia coruptă a idealismului și burgheziei, tinerei ce nu sunt, în fapt, decât capete de pod ale unei infiltrări obscure și periculoase, ce vor să sape noua ideologie, arta enormă, de mucava a noilor stăpâni. (Noii stăpâni, niște modești cvasi-muncitori care, după lungi ani de pușcărie unde li se

inculcaseră fragmente de filosofie vulgară și noțiuni hibride de cultură, s-au aflat puși cu brutalitate în fața unei puteri disproporționate, o putere fără opoziție de nici un fel, fără control, o putere nouă întrucât nu-i ajungea forța efectivă, ci se drapa și în faldurile unei noi religii. Ea însăși, ascunzându-se, ca și arta, sub un nume de împrumut, hibrid și monstruos la rându-i, o „religie a științificului”, o „religie a raționalului”, o superstiție: cea a utopiei sociale, ce se împodobește cu atributele unei suprastructuri declarate dușmănoase, cea a burgheziei harnice și inventive.)

În fapt, noi am fugit de literatură, de artă. Atât de adânci erau pe atunci – și sunt și acum, dar, în anii '50, orice convingere oficială era susținută și de poliția exterminativă – convingerile că arta și realismul sunt indisolubil legate, sunt două noțiuni ale aceluiași corp, sunt perfecte sinonimii. A nu fi realist era același lucru cu a avea o rudă în pușcărie sau în străinătate, a nu te grăbi să reflecti realitatea imediată și prototipală era o fugă, nu artistică, ci politică, un fel de escaladare a pasivității rezistente, mic-burgheze, o trecere a unei granițe unde începeau să se agite stridente și multiple sonerii de alarmă. Am fugit în adâncul ființei umane, dar nu pentru a urma o „modă” lansată de un Jaspers sau de un Jung, cum eram acuzați în „Lupta de clasă”, ci pentru a scăpa de falsificarea artei, nu a omului; dar arta purta în chip magic, cuprinsă în ea, efigia miraculoasă a omului (miraculos-activ, șamanică!), și aceasta noii stăpâni, în ciuda culturii și puterii lor improvizate, o știau, o „bănuiau”! Fugeam deci de artă, fugeam mereu și ne refugiam chiar în artă, pierzându-ne aproape pe culoarele ei complicate și, pentru a ne face desigur curaj, citeam și reciteam, bătrâni școlari, pe marii clasici, pe cei primitivi și moderni, pe care școala „nouă” îi expulzase ca suspecti, ca purtători de viruși (și avea dreptate!), dar ce serviciu ne-a făcut nouă, tinerilor berbecuți de atunci, noua școală, școala roșie, blestemând textele clasice: ele deveneau noi, atrăgătoare, misterioase și profunde, așa cum și erau de fapt. Iată că, deci, fugind de școală, ne-am refugiat în adevărata școală, fugind de artă, am regăsit arta și, odată cu ea, am regăsit adevăratul instinct al creației, mai prețios decât cultura și talentul, decât gloria și banii!

II

În definitiv, ce pot face artele și oamenii de artă în acest sfârșit de secol care poartă stigmatele politicului, decât să viseze și să pretindă autonomia ciudatei lor profesiuni, aflate la intersecția atâtor spaime, interese și profesii?! Nu „artă pentru artă”, ci emanciparea, în fine, a creației de sub tutela grijulie și tiranică a moralei, sub viclenele ei forme, ce merg de la religios până la politic. Interesant este că una din măștile moralei în artă avea, purta semnele științei și încă, până azi, unii artiști sau literați se mândresc cu virtutea *cunoașterii* ce ar prezida la ceremonia metaforei, a narațiunii sau a logosului afectiv. Evident că dețin o parte de adevăr – așa cum și biserica, școala și politica și-au depus sclipitorii germeni în țesăturile creației noastre! –, dar acesta să fie specificul ultim al profesiunii, al vocației noastre?! Cele cinci sau șapte canale, căi, moduri de creație fundamentală ale omului: arta magului-preot, a poetului, militarului etern, comerciantului ce duce, ca Ulise, zvonuri și colportează istorie, a alchimistului, a anarhistului ce se transformă într-un primar-administrator zâmbitor, din nou a basileus-ului modern ce devine dictator sau președinte asistat nu de preot, ci de universitarul ce-i oferă o parte din prestigiul său și al științei sale, preotul ce este poate financiarul prezent peste tot etc. etc., sunt limitate și stabile numai atunci când își respectă canalul, orniera specifică și îngustă, necedând tentației celorlalte moduri specifice de existență și expresie fundamentală, imixtiunilor celor mai ingenioase!

Ca să fiu mai clar: într-una din prozele atât de moderne și savuroase ale lui Heinrich Heine, poetul semi-exilat în Parisul începutului de secol trecut povestește o seară dintr-o sală de concert,

unde se produsese un artist italian, aproape necunoscut, ce i se părea neamțului nostru, pe drept cuvânt, a avea geniu: Niccolo Paganini. Pentru a ne convinge de talentul ieșit din comun al virtuozului, Heine pretinde a fi trăit, a fi *văzut* în timpul execuției unora din capricii sau tarantele un râu curgând subțire într-un câmp dezarmat, sălcii ce se pleacă înfiorate peste maluri inexistente, păsări minuscule ce tremură pe crengi subțiri ca pânza de păianjen (inventez, bineînțeles, în spiritul textului citit în tinerețe), pe scurt, un pastel, un peisaj plastic, animat și sonor, o încercare de a transpune un mod de expresie umană într-altul, sonorul în plastic, muzica în poezie, inefabilul melodic în narativul descriptiv. Dacă ar fi reușit – bineînțeles că nu a făcut-o, pagina este una dintre puținele neinspirate ale poetului profet și blând anarhist! –, ar fi dispărut, cu siguranță, cel puțin unul din cele două canale fundamentale, istorice, ale capacității umane de expresie nelogică, irațională. Dacă cineva ar putea exprima viziunea plastică prin cea melodică, culorile și desenul prin compoziție și contrapunct sonor, pictura, ceea ce numim astfel, ar dispărea, s-ar anedia, și-ar pierde contururile și apoi ar fi înghițită de cealaltă artă, dacă aceasta, la rândul ei, ar fi suficient de rezistentă, de imună la tendința altor moduri esențiale de expresie, dacă ar poseda acel grăunte de diamant care nu se dizolvă în nimic, pe care îl numim specific.

Totdeauna, mai ales în epocile manieriste, când artele au vrut să comunice cu științele sau între ele, și-au pus în pericol specificitatea; sacrificai au fost, bineînțeles, zeci și zeci de artiști minori care nu aveau inculcate în sângele creației legea instinctivă, de fier, a propriului gen, granița aceea care nu poate și nu trebuie depășită, locul acela unde ești acasă, unde ești tare, invincibil. Epocile acestea de interdisciplinaritate au fost și fecunde, e drept, dar au și verificat adevărul adânc, imuabil al celor câtorva canale istorice de expresie a geniului uman, anistoricitatea lor: în orice moment, în orice secol, un comerciant cu vocație sigură, profundă, va fi necesar și creator; la fel, un militar, ce rezistă religiosului sau aventurii politice, va încarna cu siguranță una din posturile majore de expresie a umanului. Omul de știință ce nu va ceda tentației cu care a făcut carieră un Cagliostro sau Iorga. (Invers este posibil și chiar exemplar, am putea-o numi regăsirea specificului: un Saharov ce părăsește știința pentru a proclama neatârarea omului de știință, devenind prin aceasta chiar mai mult decât un reprezentant al vocației sale, un adevărat purtător de cuvânt al umanului într-o lume beată și confuză!)